

ANY JAUME I

Commemoració del vuitè centenari del naixement de Jaume I

Congrés

**ECONOMIA RURAL I
ARTICULACIÓ URBANA
JAUME I, FAMÍLIA I CORT**

Girona, 1 i 2 de desembre de 2008

Sumari

Presentació del Congrés	02
Programa	08
CV	10
Breu resum	20
Quadre genealògic de Jaume I	30
Mapes	32
Jaume I a través de les cròniques	38

Presentació del Congrés:

Economia rural i articulació urbana Jaume I, família i cort

El vuitè centenari del naixement de Jaume I

Aquest any celebrem el vuitè centenari del naixement de Jaume I el Conqueridor, nascut a Montpeller la nit de l'1 al 2 de febrer de 1208, la figura més representativa de la nostra història.

L'Institut d'Estudis Catalans, a través de la Secció Històrico-Arqueològica, celebra aquest vuitè centenari de la manera com correspon a una institució científica, organitzant durant aquest any diversos congressos a fi d'estudiar la figura i el regnat de Jaume I, sovint en col·laboració amb altres entitats o institucions.

En aquest cas, hem d'agrair el patrocini del Departament d'Obres Públiques i Ordenació del Territori de la Generalitat de Catalunya, que es deu a l'especial sensibilitat per la història de l'honorable conseller Joaquim Nadal. El congrés analitzarà alguns temes relacionats amb les competències d'aquest departament, com ara els camins i l'articulació urbana del territori.

El primer congrés se celebrà a Barcelona, a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, entre el 31 de març i el 4 d'abril, amb dos grans temes: per una banda, el poder reial i les institucions administratives i representatives, i, per l'altra, les relacions internacionals.

A Saragossa, la Institución Fernando el Católico, d'acord amb nosaltres, s'encarregà d'una part dels temes preestablerts i celebrà un altre congrés, del 14 al 16 de maig, sobre la societat a Aragó i a Catalunya en temps de Jaume I.

A Lleida, del 16 al 19 de setembre, l'Institut d'Estudis Ilerdencs, amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis Catalans, organitzà un altre congrés sobre l'Església en temps de Jaume I.

A Mallorca, del 13 al 15 d'octubre, l'Institut d'Estudis Catalans, en col·laboració amb el Consell Insular de Mallorca i de l'Institut Europeu de la Mediterrània, hem celebrat un congrés sobre els temes següents: la conquesta, la repoblació i l'organització de Mallorca; l'economia urbana, comercial i marítima; la política successòria de Jaume I i la creació del regne de Mallorca, i, finalment, la figura de Jaume I en el seu temps i en la cultura moderna i contemporània.

A Gandia, els dies 27 i 28 de novembre, amb la col·laboració del CEIC Alfons el Vell, hem analitzat dos temes: el món de la cultura en l'època de Jaume I —amb ponències sobre art, coneixements científics i literatura i llengua— i l'expansió territorial vers el sud, és a dir, la conquesta de València i la repoblació i l'organització del regne i la conquesta de Múrcia.

Les activitats acadèmiques del vuitè centenari del naixement de Jaume I es clouen amb aquest

congrés de Girona, centrat en els temes de l'economia rural i l'articulació urbana a Catalunya, per una banda, i en el de la família reial, la cort i la cultura, per l'altra.

Són diversos congressos perquè es desenvolupen a llocs diferents, per tal de fer participar en la nostra celebració els diversos territoris on regnà Jaume I, però són també un únic congrés perquè els temes de cadascun es complementen i ens proporcionaran després, quan es publiquin les actes, una visió molt àmplia del regnat de Jaume I.

A més d'organitzar aquests congressos, la Secció Històrico-Arqueològica es preocupà també de posar a l'abast del personal investigador algunes obres d'antics membres de l'Institut, com ara *l'Itinerari de Jaume I*, de Joaquim Miret i Sans, exhaurida des de feia molt de temps, i el *Llibre dels Feits de Jaume I* en l'edició de Ferran Soldevila, que formava part de les *Quatre grans cròniques*, publicades per l'editorial Selecta, que també estava exhaurida des de feia temps. En aquest cas, hem posat al dia les valuoses notes de Ferran Soldevila, ja que, d'ençà de la publicació d'aquesta edició, han aparegut molts llibres i articles que estudien diversos aspectes del regnat de Jaume I i de la societat del seu temps, especialment al País Valencià. També hem reeditat, tot i haver ajornat les notes, la *Crònica* de Bernat Desclot. Tant l'una com l'altra són molt valuoses per a estudiar el regnat de Jaume I.

Celebrar el vuitè centenari del naixement de Jaume I té una gran importància perquè és percebut com la figura més representativa de la nostra història. És el conqueridor de Mallorca i de València i és, per tant, l'home que va fer expandir el territori on es parla el català.

Jaume I té altres mèrits importants: és l'home que posà els fonaments a moltes de les institucions que regiren les nostres terres durant els segles següents. Fou un organitzador de les institucions de govern, el Consell Reial, el govern territorial i l'Administració de justícia als diferents nivells, el govern municipal a les ciutats i viles importants, a tots els seus dominis i l'organització completa dels dos regnes conquerits. Les Corts es van configurar durant el seu regnat, amb la presència dels representants de les ciutats i viles dependents del rei.

Jaume I, en un moment de creixement econòmic a tot Europa, sabé dirigir aquest creixement a les seves terres i va donar als homes que podien fer-lo efectiu tot el suport que necessitaven en forma de mesures de protecció o d'ordenació de les seves activitats. També es preocupà del desenvolupament del comerç i de la marina; creà els consolats d'ultramar i la institució (la Universitat de Prohoms de Ribera, de Barcelona) que donà origen al Consolat de Mar i a les seves famoses ordinacions. També es preocupà molt del desenvolupament del comerç interior i de la celebració de mercats i fires, que contribuïen a animar-lo i a ordenar-lo.

En la vida de Jaume I hi ha algunes grans etapes. La primera és la que podem denominar com la dels temps difícils de la infància i l'adolescència. Hi ha després l'etapa de les grans conquestes: la conquesta de Mallorca, que ja hem estudiat al congrés de Mallorca; la conquesta de València i

de Múrcia, que estudiarem en aquest congrés, i finalment hi hagué els problemes de la senectut, una croada fallida a Terra Santa, revoltes dels sarraïns valencians i discòrdies entre els seus fills.

La seva vida sentimental fou molt agitada, com podrem veure al llarg del congrés, en el bloc dedicat a la seva família. A més de dues esposes, primer Elionor de Castella i després Violant d'Hongria, són conegudes les amistançades següents: Aurembiaix d'Urgell, Blanca de Antillón, Berenguera Ferrandis, Guillema de Cabrera, Teresa Gil de Vidaure, considerada la tercera esposa, Berenguera Alfonso i Sibil·la de Saga, de moltes de les quals tingué descendència.

Malgrat que es confessava pecador, Jaume I creia sincerament que Déu l'havia ajudat perquè, a la seva manera, era molt religiós. Al seu llibre autobiogràfic, el *Llibre dels Feits*, procura quedar bé, com és natural i humà, però d'una manera força innocent i simpàtica. Jaume I fou el primer rei de l'edat mitjana que decidí dictar les seves memòries personalment i que declarà que ho feia perquè la gent que visqués després de la seva mort sabés el que ell havia fet —referint-se principalment a les seves conquestes. No és fins a un segle més tard que l'emperador alemany Carles IV (1316-1378) escriví o dictà també una autobiografia (*Vita Caroli IV*), com també ho va fer el nostre rei Pere el Cerimoniós, però amb menys gràcia. De la seva personalitat, de la seva família i d'aspectes de la seva cort, ens n'ocuparem en aquest congrés, com també de l'economia i de la societat agràries.

María Teresa Ferrer i Mallol

Presidenta de la Secció Històrico-Arqueològica
de l'Institut d'Estudis Catalans

Any Jaume I Commemoració del vuitè centenari del naixement de Jaume I

Economia rural i articulació urbana. Jaume I, família i cort

Girona, 1 i 2 de desembre de 2008

Dilluns, 1 de desembre de 2008

10.00 h Lliurament de la documentació

10.30 h Salutació a càrrec de les autoritats

11.00 h Pausa (cafè)

L'ECONOMIA RURAL I L'ARTICULACIÓ URBANA A CATALUNYA

11.30 h *L'explotació de la terra a Catalunya*
Gaspar Feliu, Universitat de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans

12.15 h *La senyoria rural en temps de Jaume I*
Pere Benito, Universitat de Lleida

13.00 h *La situació del camperolat català*
Paul Freedman, Universitat de Yale

17.00 h *Les territoires des Comtés au temps de Jaume Ier d'Aragon, le Conquérant*
Aymat Catafau, Universitat de Perpinyà

17.45 h Pausa (cafè)

18.00 h *L'articulació urbana a Catalunya*
Philip Banks

18.45 h *Gérone au temps de Jacques Ier*
Christian Guilleré, Universitat de Savoia a Chambéry

19.30 h *Vida quotidiana i espai domèstic*
Teresa Vinyoles, Universitat de Barcelona

Dimarts, 2 de desembre de 2008

9.30 h *Els camins a Catalunya en temps de Jaume I*
Jordi de Bolós, Universitat de Lleida

10.15 h *Fires i mercats*
Mercè Aventín, Universitat de Barcelona

11.00 h Debat

11.30 h Pausa (cafè)

LA FAMÍLIA REIAL, LA CORT, LA CULTURA

11.45 h *Une petite-fille de l'empereur de Constantinople, reine d'Aragon. Identité et pouvoirs de Jolánta Árpád (1215-1251)*
Claire Ponsich, Universitat de Pau

12.30 h *Les amistançades: Aurembiaix d'Urgell, Blanca d'Antillón, Teresa Gil de Vidaure, Berenguera Alfonso, Sibilla de Saga*
Elisa Varela, Universitat de Girona

13.15 h *Trobadors i cultura trobadoresca durant el regnat de Jaume I*
Míriam Cabré, Universitat de Girona

17.00 h *La cultura jueva en temps de Jaume I*
Eduard Feliu, President de la Societat Catalana d'Estudis Hebraics

17.45 h Pausa (cafè)

18.00 h *Jaume I, una valoració del regnat*
Josep M. Salrach, Universitat Pompeu Fabra

18.45 h Debat

19.00 h Cloenda

Coordinació científica: **M. Teresa Ferrer i Mallol**

L'assistència al congrés és gratuïta però cal inscriure-s'hi prèviament, enviant la butlleta d'inscripció per correu electrònic o bé lliurar-la personalment a l'organització del congrés abans de començar les sessions

Data límit de recepció d'inscripcions: 25 de novembre de 2008

Informació i inscripcions:

Tel. 932 701 628

A/e: sha@iec.cat

A/I: www.iec.cat/sha

Universitat de Girona

Facultat de Lletres

Pl. Ferrater Mora, 1

17071 Girona

CV

Mercè Aventin Puig

Es va llicenciar en geografia i història a la universitat de Barcelona (1979) i es va doctorar en història medieval a la mateixa universitat (1993), on va obtenir el premi extraordinari de doctorat (1994). És professora titular de la Universitat de Barcelona. S'ha especialitzat en història de la societat pagesa medieval; en particular, ha investigat sobre el mercat del crèdit i la renda, la funció de les viles mercat, els processos de diferenciació en el si de les comunitats rurals i les estructures familiars de la pagesia, amb atenció preferent als matrimonis, els dots i la successió en els masos. Ha publicat dos llibres relacionats amb el món rural: *Vilamajor, 872-1299: De la fi del sistema antic a la consolidació del feudalisme* (1990) i *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès Oriental, segles XIII-XVI* (1996). Amb Josep M. Salrach ha publicat la síntesi *Història medieval de Catalunya* (1998). És autora d'articles i capítols de llibres, entre els quals hi ha «Mercat de rendes, mercat de la salvació», a: M. Sánchez (comp.). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval* (1993); «La explotación de la viña y el mercado de la tierra vitícola en la Cataluña medieval», a M. Da Pasano (ed.) [et al.]. *La vite e il vino* (2000), i «Família i unitat d'explotació», a: E. Giralt (dir.). *Història agrària dels Països Catalans. II. Edat mitjana* (2004). Actualment dirigeix el projecte de recerca «Niveles de vida y problemas de subsistencia en la Cataluña medieval: análisis comparado en el contexto de Europa occidental» del Ministeri d'Educació i Ciència.

Phillip Banks

Londinenc de naixement, és llicenciat en història i arqueologia per la Universitat de Nottingham (1973), on va començar el seu interès per la transició entre l'antiguitat tardana i l'edat mitjana i per l'urbanisme medieval. Doctor per la mateixa Universitat (1980) amb la tesi doctoral *La topografia de la ciutat de Barcelona del segle III al segle XII*. Ha dirigit excavacions arqueològiques a Anglaterra i a Castella i Lleó, concretament a San Baudel de Berlanga i al castell de Gormaz.

Des del 1975 és resident a Barcelona i des del 1977 exerceix de professor d'anglès a l'Escola d'Idiomes Moderns de la Universitat de Barcelona (UB), on ha assumit els càrrecs de coordinador general i director acadèmic. Ha coordinat programes interuniversitaris sobre l'avaluació dels coneixements de les llengües estrangeres per a la Generalitat de Catalunya. A la UB és també professor del màster de Cultura Històrica i Comunicació i professor dels cursos d'estiu de la Universitat de Colúmbia de Nova York. Col·labora en altres programes de formació contínua per a universitats britàniques.

Basant-se en les conclusions de la seva tesi doctoral, va dissenyar la maqueta de la ciutat de Barcelona de l'any 1200 que es troba al Museu d'Història de Barcelona, ha

publicat diversos articles sobre la ciutat medieval i s'ha centrat en temes relacionats amb la seva evolució urbanística, a més de les contribucions més extenses a les obres col·lectives de *Catalunya Romànica* i *Història de Barcelona*.

Pere Benito i Monclús

Vilassar de Dalt, 1967. Doctor en història medieval per la Universitat de Barcelona. És especialista en història de la pagesia i de la senyoria rural catalana, tema de la seva tesi doctoral, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)* (2001), guardonada amb el 18è. Premi Ferran Soldevila de biografies, memòries i estudis històrics i editada pel CSIC (2003), i és autor de diversos articles apareguts en premsa especialitzada. En els darrers anys ha treballat sobre la història de les caresties i les fams a l'Europa occidental als segles centrals de l'edat mitjana com a becari postdoctoral de la Universitat de Barcelona (2002-2004), com a investigador Marie Curie a la Universitat de París I (Panthéon-Sorbona) (2006-2008) i actualment com a investigador del Programa Ramón y Cajal del Departament d'Història de la Universitat de Lleida, on dirigeix dos projectes de recerca reconeguts i finançats pel Ministeri de Ciència i Innovació i per la Comissió Europea, i imparteix docència en les matèries de la seva especialitat. També ha col·laborat en diversos projectes d'edició de fonts històriques del període medieval, entre els quals sobresurten «Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona», dirigit per Gaspar Feliu i Josep M. Salrach, i el «Corpus de tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana», dirigit per Maria Teresa Ferrer i Manuel Riu des de l'Institut d'Estudis Catalans.

Publicacions principals

- Oliva Herrer, Hipólito Rafael; Benito i Monclús, Pere (ed.). *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*. Sevilla: Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 2007.
- *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. Barcelona: Institució Milà i Fontanals – CSIC, 2003.
- «Història medieval». A: Sabaté, Flocel (dir). *Història de Vilanova del Camí*. Ajuntament de Vilanova del Camí, 2003, p. 91-205.
- *Les parròquies del Maresme a la baixa edat mitjana: Una aproximació des de les visites pastorals (1305-1447)*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1992.

Miriam Cabré

(Barcelona, 1966). Es va llicenciar en Filologia Catalana a la Universitat Autònoma de Barcelona i es va doctorar a la Universitat de Cambridge. Posteriorment va treballar al Warburg Institute (Londres) i va tenir un contracte Ramón y Cajal a la Universitat de Girona. Actualment és professor titular de Filologia Romànica en aquesta mateixa universitat.

S'ha ocupat de l'obra i la figura de Cerverí de Girona, sobre el qual ha publicat diversos treballs, entre els quals destaca la primera monografia sobre el trobador (*Cerverí de Girona and his poetic traditions*, Londres, Tamesis, 1999). Actualment té en premsa un segon volum sobre el trobador català a la Col·lecció Blaquerna (Universitat de les Illes Balears i Universitat de Barcelona). També ha publicat estudis sobre l'herència trobadoresca a la Corona d'Aragó i sobre la poesia catalana dels segles XIV i XV. Forma part de l'equip assessor del Repertorio informatizzato dell'antica letteratura catalana, projecte per al qual ha editat diversos textos. Edita la revista *Mot So Razo*, des del núm. 2 i, juntament amb Sadurní Martí, coordina l'Espai Narpan de Literatura i Cultura Medieval (www.narpan.net).

Aymat Catafau

(28-12-1956)

Maître de Conférences, histoire médiévale, Université de Perpignan.
Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes, (CRHiSM),
Université de Perpignan

Membre du CA de l'Association Archéologique des Pyrénées-Orientales (AAPO).
Secrétaire de rédaction de la revue du CRHiSM : *Domitia*.

Responsable du Comité scientifique des Journées Romanes de Saint-Michel de Cuxà

Coordinateur de RESOPYR I, membre de Resopyr 2, 3 et 4 (réseau de recherches sur l'exploitation des ressources dans les Pyrénées, associant universités françaises et espagnoles).

Publications:

Livres:

Les celleres et la naissance du village en Roussillon (Xe-XVe siècles), Presses Universitaires de Perpignan-Editorial Trabucaire, Perpignan, 1998, 717 p.

Les ressources naturelles des Pyrénées du Moyen Âge à l'époque moderne. Exploitation, gestion, appropriation, actes du congrès international RESOPYR 1, travaux réunis par Aymat Catafau, Presses Universitaires de Perpignan - CRHiSM, Perpignan, 2005, 543 p.

Activités, échanges et peuplement entre antiquité et Moyen Âge en Pyrénées-Orientales et Aude, actes de la journée d'étude du 1er juin 2006, travaux réunis par Aymat Catafau, *Domitia*, n° 8-9, 2007, 253 p.

Vilarnau. Un village du Moyen Âge en Roussillon, Olivier Passariius, Richard Donat et Aymat Catafau (dir.), éd. Trabucaire, Perpignan, 2008, 512 p.

Articles récents:

"À propos de l'épithaphe de Pere Batlle au couvent Saint-François de Perpignan : ascension et fidélité d'une famille noble au service des rois de Majorque aux XIIIe-XIVe siècles", *Annales du Midi*, t. 118, n° 256, oct-déc 2006, p. 579-592.

"Les celleres del Rosselló de mitjan de segle XIII a la fi del segle XV. Permanències i evolució d'una forma d'estructuració del poblament", *Les sagreres a la Catalunya medieval*, V. Fariás, R. Martí i A. Catafau, Girona, 2007, p. 205-231.

"Roussillon, Vallespir, Conflent, Cerdagne, Fenouillèdes entre Romains et Carolingiens : une très longue Antiquité tardive (début du Ve - milieu du VIIIe siècle)" et "Les comtés du nord-est des Pyrénées dans l'empire carolingien : de la *Marca Hispanica* à la Catalogne", *Carte Archéologique de la Gaule, Pyrénées-Orientales*, dir. J. Kotarba *et alii.*, MSH, 2007, p. 184-192 et 193-198.

"L'église comme centre organisateur de l'habitat en Languedoc, Roussillon et Catalogne, VIIIe-XIe siècles", *Movimientos migratorios, asentamientos y expansión (siglos VIII-XI)*, XXXIV Semana de Estudios Medievales, 2008, p. 187-229.

Jordi Bolòs

És professor d'història medieval a la Universitat de Lleida. Ha centrat sobretot l'atenció en l'estudi de la relació que hi ha hagut, al llarg dels segles, entre la població medieval i el territori que aquesta gent ocupava i transformava, d'acord amb les seves necessitats. Això l'ha portat a estudiar la documentació de diversos monestirs del Berguedà (Sant Llorenç prop Bagà, Serrateix, la Portella), d'una parròquia de la Garrotxa (el Sallent de Santa Pau) i d'una ciutat (Lleida). També és coautor del sis volums dels *Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia* que han estat editats fins ara, amb relació als comtats de Besalú, Empúries-Peralada, Girona, Osona, Manresa i Urgell (actualment està en curs de publicació el dels comtats del Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet). Va dirigir diverses excavacions arqueològiques (Ancosa i Vilosiu B) i va coordinar la secció de l'obra *Catalunya Romànica* (1984-1898), dedicada a l'arquitectura civil i militar i a l'arqueologia. Darrerament, ha centrat l'atenció en l'estudi del paisatge històric. L'any 2004, va editar el llibre *Els orígens medievals del paisatge català*, que va merèixer el Premi Crítica Serra d'Or al millor llibre d'humanitats publicat al llarg d'aquest any. Dirigeix la publicació *Territori i societat a l'edat mitjana*, de la Universitat de Lleida. També s'ha interessat per la vida quotidiana, especialment quant als darrers segles medievals.

Eduard Felju i Mabres

Barcelona, 1938. Féu estudis de lingüística i de llengües semítiques a la Universitat Hebrea de Jerusalem. Membre fundador i president de l'antiga Associació d'Estudiosos del Judaisme Català de Tàrraga, actualment és president de la Societat Catalana d'Estudis Hebraics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i membre del comitè de redacció de la revista *Tamid*. És doctor *honoris causa* per la Universitat de Barcelona. Investigador independent en el camp dels estudis hebraics, es dedica d'una manera específica a l'estudi de la història i de la cultura jueves a la Catalunya medieval i del judaisme en general, amb atenció especial a l'edició i traducció de textos i a la compilació de bibliografies. Ha estudiat específicament l'obra de Mossé ben Nahman, Salomó ben Adret, Profiat Duran i Hasday Cresques, sobre els quals ha publicat diversos llibres i un bon nombre d'articles. Ha tractat també de les disputes religioses entre jueus i cristians i de les traduccions hebrees de l'obra mèdica d'Arnau de Vilanova. S'ha ocupat igualment de la literatura hebrea moderna, sobretot de la poesia, de la qual ha traduït i presentat diversos autors israelians (Yehuda Amichai, Amos Oz, Lea Goldberg, David Rokeah, Amir Guilboa, Yona Wallach, Dahlia Ravikovitch i Rahel Halfi).

Gaspar Felju i Montfort

Mollerussa, 1942. Doctor en filosofia i lletres (secció de geografia i història, 1972) i catedràtic emèrit d'Història Econòmica de la Universitat de Barcelona. Ha estat president de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, des del 1992 fins al 2005, i és membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica des del 2005.

Ha treballat diversos aspectes de la història de les economies preindustrials, especialment les relacions amb la terra, amb obres com *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*. Lleida, 1990. «El pes econòmic de la remença i dels mals usos». *Anuario de Estudios Medievales* (1992), i «La pagesia catalana abans de la feudalització». *Anuario de Estudios Medievales* (1996). «El règim senyorial català als segles XVI i XVII». *Pedralbes. Revista de Historia Moderna* (1996). «Aspectes de la formació del feudalisme a Catalunya». *Recerques*, 41 (2000). «Els antecedents de la remença i els mals usos». *Quaderns de la Selva*, 13 (2001). «Feudalisme: llibertat i servitud». A: Barceló [et al.]. *El feudalisme comptat i debatut*. València: 2003.

Ha editat amb Josep M. Salrach *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Barcelona: 1999.

També és autor de diversos treballs sobre comerç, moneda, banca, preus, pesos, mides i mesures i demografia.

Paul Freedman

Professor Freedman is a Professor (“catedratic”) of medieval history at Yale University in the United States. Before he came to Yale in 1997 he taught at Vanderbilt University in Tennessee.

In 1978 Professor Freedman received his doctorate from the University of California in Berkeley where he worked under the direction of Professor Thomas Bisson. He has written four books, the first on the Diocese of Vic in the twelfth century, the second on serfdom in Catalonia (translated as *Els orígens de la servitud pagesa en la Catalunya medieval*). This was followed by *Images of the Medieval Peasant*, a work that dealt with Europe as a whole, and recently *Out of the East: Spices in the Medieval Imagination*. He also edited a collection entitled *Food: The History of Taste* which was published in 2007. This last book has been translated into 9 languages and will appear in Castilian in 2009.

Professor Freedman has been interested in the social history of Catalonia, especially agrarian history. In a number of articles he also has tried to supplement the monumental collection of Paul Kehr of papal letters to Catalonia dating from before 1198 as well as presenting some new letters of Pope Innocent III. His first article on the organization of the townsmen of Vic in the twelfth century received the Elliott Prize from the Medieval Academy of America and this was supplemented by new information as reported in an article in the collection in honor of Professor Manuel Riu. Currently Professor Freedman is working on Catalan historians and antiquaries of the 18th century, especially Jaume Caresmar, in light of the previously hidden archives of Bellpuig de les Avellanes, rediscovered in 2002. He also writes on various food-related topics both for a scholarly and popular audience.

Christian Guilleré

Christian GUILLERÉ est agrégé d'Histoire et professeur des Universités à l'Université de Savoie-Chambéry depuis 1990. Il dirige le laboratoire «Langages, Littératures, Sociétés» depuis 2003, après avoir été responsable de l'Institut d'Etudes Savoisiennes. Spécialiste de l'histoire catalane médiévale (thèse sur *Gérone au XIVe siècle*, 2 vol., Barcelone, 1993-1994), il a édité le *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, Barcelone, 2000. Il prépare l'édition du livre del Mostaçaf et d'un minutier et extensoire du notaire Berenguer Capella. Il a participé en outre aux travaux sur la fiscalité dans les villes de l'Europe méridionale, dirigés par M. Sanchez Martinez et D. Menjot ainsi qu'au colloque de Bercy en 2001 sur la « culture financière et fiscale en Savoie du XIIIe au XVe siècle». Sur le versant savoyard, il a publié avec J.- L. Gaulin, « Des rouleaux et des hommes : Premières recherches sur les comptes de châtelaneries savoyards », *Etudes Savoisiennes*, I, 1992, ainsi qu'avec G. Castelnovo, « Les finances et l'administration de la Maison de Savoie au XIIIe siècle », *Pierre II de Savoie 'Le Petit Charlemagne (+ 1268)*, Lausanne, 1999. Il anime avec J. L. Gaulin et M. Burgart le site castellanie.net.

Claire Ponsich

Lamop (Laboratoire de Médiévisitologie occidentale de Paris I-Sorbonne). Professeur agrégée. Attachée d'enseignement et de recherches (ATER) en Histoire médiévale à l'Université de Pau et des pays de l'Adour (2005-2009). claire.ponsich@infonie.fr direction@etudesroussillonnaises.com

□ Professeur agrégée d'Histoire (1996). Chargée de cours en histoire médiévale à l'université (2000-2003) de Paris VIII (2000) et de l'Université de Versailles-Saint-Quentin-en-Yvelines (2001-2003); au Lamop (Laboratoire de Médiévisitologie occidentale de Paris I-Sorbonne): axe principal: « Histoire des comportements et lien social » (dr. Cl. Gauvard); autres axes: « Eglise, corps social » (H. Millet) et « Genèse de l'état moderne. Péninsule ibérique » (dir. J-Ph. Genêt); associée au Framespa (France Méditerranée Espagne) de l'université de Toulouse depuis 2004; associée provisoire de la Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur Public (SHMESP) depuis 2003, parrainée par C. Gauvard, M. Zimmermann; Comité de lecture (2000-2009); directrice des *Études Roussillonnaises, Revue d'Histoire et d'Archéologie Méditerranéennes (ERRHAM)*: <http://etudesroussillonnaises.com> : 8 tomes de 2000-2009 (XVIII à XXVI); des actes de colloques internationaux (dir. M. Zimmermann ou H. Millet) et thèses inédites; trois tomes en préparation pour 2009-printemps 2010, thématiques transdisciplinaires et transpériodes ou actes de colloques internationaux d'histoire médiévale (dir. H. Millet ou M. Charageat ou Ch. Klapisch-Züber et M.-C. Zimmermann) ; Thèse d'histoire médiévale en préparation à l'université de Paris I-Sorbonne : DEA d'Histoire médiévale, *Violant de Bar (1365-1431), comtesse de Barcelone, de Roussillon et de Cerdagne, reine d'Aragon, liens de parenté et réseaux de relations d'une femme de pouvoir et de culture* (dir. C. Gauvard), juin 99, mention T.B., Paris I-Sorbonne ; Sujet de la thèse en préparation (à soutenir à Paris I-Sorbonne en 2009) : *La correspondance d'une femme de pouvoir à la fin du moyen âge : l'exemple de Yolande de Bar (1380-1431)* (dir. Claude Gauvard, Paris I – Sorbonne).

□ Publications 2001-2008 : « Violant de Bar (1365-1431. Ses liens et réseaux de relations par le sang et l'alliance », *Reines et princesses au Moyen Age, 5e colloque international*, Université Montpellier nov. 1999, *Cahiers du C.R.I.S.I.M.A.*, 2001, Presses Universit. Montpellier, I, p. 233-276 ; « Trois princesses et la renommée d'une lignée: les trois Yolande (XIVe-XVe siècles) », *Le Roussillon, S.A.S.L des P.-O.*, 109, Perpignan, 2002, p. 251-290; « L'espace d'une reine dans le palais. L'exemple de la Confédération catalano-aragonaise (fin XIVe-début XVe siècles) », *Palais et Pouvoir. De Constantinople à Versailles* (dir. M.-F. Auzépy, J. Cornette), colloque Paris VIII

mai 2001, Paris, Presses Universit. Vincennes, 2003, p. 183-227; « L'honneur de la vicomtesse d'Illa i de Canet et d'une noble dame valencienne, deux favorites de la duchesse de Gérone, puis de la reine d'Aragon », *ERRHAM*, XX (2003), p. 75-87; « Perpignan au féminin, 1380-1431. Quand une femme de pouvoir codifie l'espace, maîtrise l'émotion politique mais libère le sentiment familial », *Perpignan, Une et plurielle* (dir. R. Sala), Perpignan, Trabucaire/Archives Perpignan, 2004, p. 177-203; « Un témoignage de la culture en Cerdagne. La correspondance de Violant de Bar (1380-1431) », *Le Moyen Âge dans les Pyrénées catalanes. Art, culture et société* (dir. M. Zimmermann), actes colloque Prades mai 2003, *ERRHAM*, XXI, (2005), p. 3-41; « Un carme perpignanais, familier de Violant de Bar. Étude de lettres secrètes inédites », *Les catholiques dans la ville du Moyen Âge à nos jours*, colloque mai 2007, Perpignan, Archives Ville-Université de Perpignan, 2008, p. 279-304 ; sous presse en 2008 : « Des lettres, le livre et les arts dans la correspondance de Violant de Bar et de Gaston Fébus vers 1388-1389 », *Froissart à la cour d'Orthez* (dir. V. Fasseur), colloque intern. Université Pau, oct. 2006, Turnhout, Brepols; « La notion de conseil et de lieutenance chez Violant de Bar », *Femmes de pouvoirs et pouvoirs de femmes* (dir. E. Santinelli), colloque internat. avr. 2006, Valenciennes, Presses Universit. Valenciennes; « Des paroles d'apaisement aux lettres de reproches, un glissement rhétorique du conseil ou l'engagement politique d'une reine d'Aragon ? », *Parole des rois*, 2e journée d'études (dir. G. Martin, S. Hirel, S. Péquignot), 14 janv 2008, Maison de la Recherche Sorbonne, *Cahiers d'études hispaniques médiévales*; à paraître en 2009 « Le rôle de Violant de Bar dans les désignations épiscopales en Catalogne Aragon. Étude de quelques-unes de ses lettres en 1387-1396 », « *Les désignations épiscopales* (dir. V. Jullerot), Journée d'études Lamop Paris I « Église, corps social » (dir. H. Millet) 25 nov. 2005; « Grossesse, accouchement et mort d'un *primogenit* et d'autres infants dans la correspondance d'une reine à la fin du XIVe siècle », *La naissance au Moyen Âge*, colloque mai 2007, Centre Maître de Cabestany; « Distiller ses conseils ou donner son avis, les solutions épistolaires de Violante de Bar », *Consulter, juger, décider : le rôle de l'avis dans le processus décisionnel en Occident méditerranéen au Moyen Âge* (dir. M. Charageat, C. Leveleux), colloque internat. Madrid mars 2007, Casa de Velázquez; « Les lettres de Violant de Bar, des sources indirectes pour le concile de 1408-1409 de Perpignan ? », *Le concile de Perpignan de 1408-1409* (dir. H. Millet), colloque intern., Perpignan janv. 2008, *ERRHAM*, XXV; « *Car amic* dans la correspondance de Violant de Bar. Le vocabulaire d'un discours épistolaire convenu ou celui de l'affectivité durable et d'un amour bénéfique ? », *Amor et amicitia, esquisse du discours savant sur l'amour et l'amitié au moyen âge* (dir. S. Cassagnes, F. Guillen), Journées d'études oct. 2007 Framespa, Université Toulouse-le-Mirail, *Méridiennes* ; « La correspondance « diplomatique » de Violant de Bar, un corpus à construire ou déconstruire ? », *Les correspondances diplomatiques* (S. Péquignot), Séminaire E.P.H.E. IV, 31 mai 2007; « L'écriture épistolaire chez Yolande de Bar (1380-1431), pratique ou concept du pouvoir ? », *Les écritures*, Séminaire Framespa (dir. C. Denjean A. Arizaleta), Maison de la Recherche-Université Toulouse-le-Mirail, 11 avril 2008 ; « La trilogie épistolaire de Yolande de Bar et les enjeux d'une promotion, d'une alliance ou d'un héritage », « *Famille, religion, pouvoirs* » séminaire de Philippe Maurice, D. Rigaut Donnadiou, A. Lamuavinière, EHESS-Paris-INHA, 21 mai 2008.

Josep Maria Sarrach i Maròs

Llinars del Vallès, 1945. Cursà la carrera de filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona, on es doctorà en història l'any 1974 amb un estudi sobre *Els comtes i el comtat de Besalú en època carolíngia (segles IX i X)*. Ha estat professor del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona (1970-1993), i des del 1993 ensenya a la Universitat Pompeu Fabra. És autor d'obres de síntesi com *Història dels Països Catalans* (Barcelona: Edhasa, 1981, 2 vol.); *El procés de feudalització segles III-XII*, volum segon de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar (Barcelona: Edicions 62, 1987), i *Entre Roma i el Renaixement: Història i textos de l'Occident medieval* (Vic: Eumo, 2002). Juntament amb Mercè Aventín ha escrit la *Història medieval de Catalunya* (Barcelona: Proa, 1998). Com a investigador, ha treballat sobre la Catalunya carolíngia i feudal, i ha publicat *El procés de formació nacional de Catalunya, segles VIII-IX* (Barcelona: Edicions 62, 1978, 2 vol.), *Catalunya a la fi del primer mil·lenni* (Vic: Eumo, 2004) i el capítol «Les féodalités méridionales: des Alpes à la Galice», dins l'obra col·lectiva *Les féodalités* (París: Presses Universitaires de France, 1998). Especialista també en història agrària, ha coordinat l'edició de la *Història agrària dels Països Catalans* (dir. Emili Giralt, Universitats Públiques dels Països Catalans i FCR, 2004-2008, 4 vol.).

Teresa Vinyoles Vidal

Doctora en història, professora titular del Departament d'Història Medieval de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona.

Línies de recerca: història de les dones, història de la vida quotidiana, història de Barcelona, innovació docent universitària.

Selecció d'algunes publicacions referents a història en la vida quotidiana: *Les barcelonines a les darreries de l'edat mitjana (1370-1410)*. Barcelona: 1976.

La vida quotidiana a Barcelona vers 1400. Barcelona: 1985.

«L'amor i la mort al segle XIV. Cartes de dones». *Miscel·lània de Textos Medievals* [Barcelona], núm. 8 (1996), p. 111-198.

«Els sons, els colors i els olors de Barcelona pels volts del 1400», *II Congrés del Pla de Barcelona*, 1. Ajuntament de Barcelona: 1989, p. 133-144.

«Alimentació i ritme del temps a Catalunya a la baixa edat mitjana». *Primer col·loqui d'història de l'alimentació a la Corona d'Aragó*, [Lleida], 1 (1995), p. 115-151.

«Festes i "alegries" baixmedievals». *Revista d'Etnologia de Catalunya* [Barcelona], núm. 13 (1998), p. 42-61.

«L'utilatge de la llar». *Anuario de Estudios Medievales* [Barcelona], núm. 29, CSIC (1999), p. 1165-1184.

«La vida privada a l'època gòtica a partir de la documentació matrimonial». *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos* [Barcelona], 17 (1999), p. 59-86.

«La qualitat de vida en un mas del Vallès al segle XV. Estudi d'un inventari del mas Canals de Rubí». *El mas català durant l'edat mitjana i la Moderna*. Barcelona: CSIC, 2001, p. 479-519.

Batlle, Carme; Vinyoles, Teresa. *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*. Barcelona: Dalmau, 2002.

«Estimar a l'edat mitjana». *La vida quotidiana a través dels segles*. Barcelona, 2002.

«Els espais i la seva funció: la vida a la ciutat». *El procés urbà i la identitat gòtica de Barcelona. Quaderns d'Història* [Barcelona], 8 (2003), p. 125-140.

«Les mans ordenadores. Una mirada a les dones dels segles IX-XI».

«Treballs en relació i sabers de les dones». *Sembrant llums i colors: Les petjades d'algunes artistes medievals*. Duoda.

La diferència de ser dona. Investigació i ensenyament de la història. Barcelona: UB, 2004 (publicació en CD en català, castellà i alemany).

«Nacer y crecer en femenino: niñas y doncellas». *Historia de las mujeres en España y América Latina*, vol. I, Madrid: Càtedra, 2005.

Les dones a la Catalunya Medieval. Lleida: Eumo-Pagès, 2005.

«L'ús de l'espai domèstic a l'època gòtica». *El moble medieval a la Corona d'Aragó*. Ajuntament de Barcelona, 2005, p. 27-42.

«Metgesses, llevadores, fetilleres, fascinadores... bruixes a l'edat mitjana». *Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2007, p. 12-31.

Breu resum

Fires i mercats

L'arqueologia mostra que els intercanvis comercials existeixen des d'època antiga, preromana. Llavors es devien desenvolupar de manera més o menys espontània. No és fins a partir del segle IX que el *mercatum* apareix clarament en les fonts documentals, primer a ciutat i després al camp. Conscients de la importància que el comerç tenia per als seus súbdits, els comtes de Barcelona i després reis d'Aragó dels segles XI i XII ja van concedir un bon nombre de privilegis de fira i mercat. Ho van fer per iniciativa pròpia, i també a demanda de senyors feudals que volien establir mercats a les viles de les seves senyories. L'impuls econòmic (desenvolupament de la producció agrícola i artesanal) i la voluntat política (senyorial i/o reial) eren requisits necessaris per a la creació dels mercats. La xarxa mercantil, que ja era prou important a l'adveniment de Jaume I, va seguir expansionant-se durant el regnat a Catalunya i en el conjunt de la Corona. El monarca, que arran dels seus desplaçaments devia tenir una idea bastant precisa de l'estat dels camins, la circulació de persones i mercaderies i la freqüentació dels mercats, va impulsar el creixement de la xarxa amb la concessió de nous privilegis de fira i mercat, i també amb cartes de poblament i franquesa. El desenvolupament dels mercats en temps de Jaume I va alhora, no pas per casualitat, amb l'organització dels règims municipals de viles i ciutats i la probable redacció de les primeres ordenacions, amb disposicions sobre comerç local i impostos mercantils. També devia ser llavors que el comerç local de l'interior del camp, centrat en les viles mercat, va entrelligar-se amb el regional, encapçalat per les ciutats, i aquest, amb la internacional. Les innovacions en el terreny monetari i la pràctica notarial durant el segle XIII devien acabar de facilitar les transaccions en l'univers mercantil català.

Mercat Avençin

Universitat de Barcelona

L'articulació urbana a Catalunya

La Catalunya del segle XIII era un país amb una densitat considerable de ciutats, viles i pobles. Malgrat els seus orígens diversos i dimensions diferents, tenien alguns aspectes en comú. El plànol de cada nucli era un palimpsest que acumulava elements vertebradors d'èpoques anteriors juntament amb els edificis que depenien de l'autoritat vigent, a més d'altres pols d'atracció, com serien el mercat i les altres estructures relacionades amb l'activitat econòmica, uns serveis bàsics, una xarxa de carrers i barris residencials, entre d'altres.

Aprofitant la informació d'una vintena dels centres urbans més importants, aquesta lliçó versarà sobre els factors topogràfics i històrics que havien contribuït a la configuració de la morfologia urbana a l'inici del segle XIII i sobre els aspectes polítics, econòmics, socials, religiosos i militars que van ajudar al desenvolupament i a la transformació de l'espai urbà abans de la plena implantació de les institucions municipals. Es prestarà especial atenció als canvis i les novetats principals del segle XIII, com són l'arribada dels nous ordes mendicants, l'augment del comerç, l'agrupament dels oficis, la diversificació de les infraestructures, el paper de la urbanització planificada i la construcció de les muralles, per tal d'oferir una visió global de com aquests factors van influir sobre el creixement de les ciutats i de les viles durant un dels seus períodes de més expansió, i de l'impacte sobre l'articulació i la topografia urbanes, amb conseqüències determinants per a la seva evolució posterior.

Philip Banks

La senyoria rural en temps de Jaume I

A grans trets, el llarg regnat personal de Jaume I (1218-1276) s'ha caracteritzat com un període de prosperitat econòmica i expansió demogràfica, de desenvolupament de les viles i ciutats, promogut des del poder reial amb la concessió de franqueses i la institucionalització dels primers municipis, de proliferació de mercats i fires, de creixement de la indústria urbana i d'expansió del comerç internacional per terra i mar. Aquest balanç esplendorós de l'economia del regnat del Conqueridor amaga una cara obscura que, només en els darrers anys, els historiadors han començat a desentrellar: la situació de la pagesia dins la senyoria rural. Fa alguns anys Paul Freedman va demostrar que durant el primer decenni del segle XIII es posaren les bases jurídiques per a la submissió de la pagesia a la servitud, amb l'aprovació, a les Corts de Cervera de 1202, d'una constitució que legitimava el dret dels nobles de maltractar els pagesos en negar-los la possibilitat d'apel·lar als tribunals públics. Aquesta constitució contenia, tanmateix, una important excepció: els tinents de senyories eclesiàstiques i dels feudataris del comte. Pocs anys després, el març de 1211, en el marc de les generoses concessions que Pere I hagué de fer a Simó de Montfort per a intentar aturar la croada dins dels seus dominis ultrapirinencs, les senyories eclesiàstiques catalanes obtingueren una nova victòria de gran transcendència en la futura configuració de la senyoria de la terra: la constitució reial que instituïa el dret de firma senyorial sobre les transaccions oneroses dels béns tinguts en feu i emfiteusi per l'Església. Naixia aleshores l'emfiteusi amb la clàssica divisió del domini tal com fou coneguda a Catalunya fins a les reformes liberals del segle XIX. Però el veritable tombant en la història de la senyoria rural es produí l'any 1226, quan els preparatius de la croada liderada per Lluís VIII de França contra el Llenguadoc herètic encengueren les alarmes de la noblesa catalana, embrancada fins aleshores en una guerra fratricida. L'Església de Girona aprofità aquella ocasió per a recuperar la titularitat del delme, en poder de la noblesa, sobre bona part de la seva diòcesi, i, de manera gairebé paral·lela, les grans senyories eclesiàstiques, especialment els monestirs benedictins de la Congregació Claustral Tarraconense, embrancats en una profunda reforma administrativa, iniciaren una ofensiva de gran abast contra els gestors dels seus dominis i la pagesia dependent. Entre el 1225 i el 1260, a la Catalunya Vella, les senyories monàstiques i capitulars recorregueren àmpliament a la capbrevació dels seus dominis, a la justícia pròpia i, quan convingué, a la violència contra els tinents recalcitrants per instaurar un ordre que presentava aspectes tan innovadors com la generalització de la servitud entre la pagesia de mas i el cobrament dels lluïsmes dels establiments i dels contractes d'esponsalici (origen de la ferma d'espoli forçada).

Pere Benito i Monelús

Universitat de Lleida

Trobadors i cultura trobadoresca durant el regnat de Jaume

La lírica trobadoresca, nascuda a Occitània a finals del segle XI, és un dels eixos principals de la cultura literària a la Corona d'Aragó medieval fins ben entrat el segle XV. Des de l'època del rei Alfons el Trobador, aquesta tradició poètica es va adoptar a la cort catalana com a pròpia, i els monarques catalans la van protegir i fins i tot conrear. L'època de Jaume I, però, és excepcional perquè el Conqueridor no demostra cap interès en la cultura dels trobadors, sinó que més aviat sembla que l'hagués abandonada juntament amb les aspiracions polítiques a Occitània.

Curiosament, però, l'obra de Cerverí de Girona, el trobador català d'obra conservada més extensa i significativa se situa en aquesta època. La clau d'aquesta anomalia la trobem en la figura de Pere el Gran. És ell qui patrocina Cerverí des de l'inici, quan el futur Pere el Gran encara no havia esdevingut rei. I el trobador li dedica la gran majoria de la seva obra, mentre que el Conqueridor hi té una presència molt més limitada. Perquè, a diferència del seu pare, l'infant Pere va promocionar activament la cultura trobadoresca, a través del mecenatge de diversos trobadors que ataquen els seus enemics i donen una imatge de la cort catalana com a centre de cortesia. Tot i així, Cerverí ens ha llegat una sèrie de retrats del rei Jaume que presenten un gran interès, precisament perquè no podem pressuposar d'entrada que l'estímul vingui del rei. En aquesta exposició s'analitzarà la varietat d'aquests retrats, les diverses circumstàncies que els motiven i la intencionalitat de les peces on Cerverí els inclou.

Miriam Cabré

Universitat de Girona

Les territoires des Comtés au temps de Jaume Ier d'Aragon, le Conquérant

Les Comtés (nord-catalans) s'inscrivent dans l'histoire de la Catalogne à leur façon bien particulière. Administrés par Nunó Sanç, fils du comte Sanç, frère d'Alfons Ier, de 1213 à 1242, ils passent ensuite sous l'autorité directe du roi Jaume Ier et, après son testament, en 1262, sous celle de l'Infant Jaume, futur roi de Majorque. Durant ces deux générations les Comtés connaissent un basculement décisif, qui aura pour résultat de faire des Corbières une frontière entre États, après trois décennies d'hésitations et de conflits, entre Muret (1213) et le Traité de Corbeil (1258). Cette fermeture de l'horizon septentrional, fermeture tempérée toutefois par la possession de la seigneurie de Montpellier, induit la militarisation de la frontière, la conception et la construction d'une série de fortifications. Au sud, les oppositions entre Nunó Sanç et Guillem Ramon de Montcada ont contribué à maintenir les Albères comme une sorte de frontière intérieure, dont le franchissement par les troupes de Montcada est un acte de guerre. À l'intérieur des Comtés, cette époque est celle d'une mise en ordre politique et d'une organisation territoriale. Une fois imposée la Paix et Trêve aux seigneurs du Roussillon (1217), Nunó Sanç suit une politique attentive de reprise en main et d'organisation des fortifications, qui continue celle d'Alfons et de Pere, mais qui prend un aspect plus systématique avec la création d'un organe d'enquête et de reconnaissances des fiefs tenus pour le roi. Nunó, puis Jaume et son fils cadet mènent aussi une politique volontariste de développement des bourgs dans les Comtés, en leur attribuant des exemptions fiscales ou des libertés, en concédant des droits de marché à de nombreuses petites villes, qui sont en train de devenir de véritables centres locaux, dont la population s'affirme comme libre (Arles-sur-Tech, révolte de 1253). L'attribution royale des *scribania* publiques, des officines de notaires, à ces petites villes émergentes renforce leur emprise sur les campagnes environnantes. À l'inverse, après cinq siècles d'existence, un certain nombre de lieux habités, dont l'origine remontait au mouvement de repeuplement carolingien qui avait couvert les Comtés d'un dense semis d'habitats et d'églises, connaissent les premiers signes de leur extinction, et les chartes commencent à les désigner sous le vocable de « *villa vetula* » ou « *villa vetera* ». Le réseau des routes et des ponts est aussi l'objet de l'attention publique, et leur amélioration, parfois leur déviation, enregistre l'essor des centres du commerce, de l'artisanat et des voies principales d'échanges et de circulation. Sur le plan religieux, alors que les monastères

bénédictins donnent leur premiers signes d'atonie, quelques indices montrent la mise en place d'un nouveau réseau hiérarchisé, dont témoigne l'apparition de l'organisation ecclésiastique en doyennés. Mais le fait principal, qui impulse jusqu'au fond des comtés l'air nouveau de la modernité du XIIIe siècle, est l'extraordinaire essor de la ville de Perpignan, encouragé et favorisé par les seigneurs-rois du Roussillon, par les établissements religieux, essor soutenu par une croissance démographique et économique sans égale jusque là. C'est vraiment entre 1213 et 1276 que la ville roussillonnaise gagne son rang de capitale, rang que la couronne majorquine ne fera que confirmer en y installant le siège d'un de ses palais.

Aymat Català

Université de Perpignan

Els camins a Catalunya en temps de Jaume I

Els darrers estudis han permès de valorar els camins com un element fonamental del paisatge històric. Han permès, així mateix, d'entendre els canvis que s'han esdevingut en la xarxa de vies al llarg dels segles, en funció dels canvis que s'han produït en el poblament i en els centres del poder polític o econòmic. Amb aquesta ponència, en primer lloc s'assenyalaran els precedents més o menys remots de la xarxa de camins que existia al segle XIII i s'exposarà l'interès de l'estudi dels camins i de les seves transformacions, a partir de diversos exemples. En segon lloc, es relacionarà la xarxa de vies amb les poblacions més importants que existien en època de Jaume I, amb els indrets on se celebraven fires i mercats i amb els altres llocs centrals, com podien ésser els monestirs o les canòniques. En darrer lloc, es relacionarà les vies documentades amb els itineraris del monarca descrits en el llibre de Joaquim Miret i Sans, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*.

Jordi Bolós

Universitat de Lleida

La cultura jueva en temps de Jaume I

L'època que va des de la primeria del segle XIII fins a mitjan segle XIV és aquella que alguns historiadors han qualificat, sense reserves, d'edat d'or de la cultura hebrea a Catalunya, cultura que, per la seva excel·lència, només es podia desenvolupar en un ambient de llibertat i de tolerància. Jaume I va ser el gran valedor dels jueus, els quals, instal·lats en els seus territoris des de l'alta edat mitjana, assoliren durant el seu regnat un grau de llibertat i de tranquil·litat difícil de comparar amb qualsevol altra època o país dels temps medievals. Jaume I es mostrà sempre molt comprensiu amb les necessitats de tota mena que els seus súbdits jueus li feien avinent. L'interès era mutu. Els batlles jueus que nomenà li organitzaren el recaptament d'impostos i les finances. Les aljames i els individus més acabats no deixaren mai de satisfer les demandes de diners que les empreses bèl·liques del rei conqueridor requerien. Ell els respongué fidelment. Els protegí, com mai ningú no ho va tornar a fer, dels atacs dels sectors eclesiàstics, fent cas omís de moltes de les disposicions amb què l'Església volia entrebancar la vida dels jueus enmig dels cristians. I van tenir lleure

d'aportar a la literatura hebrea medieval nombroses obres que són encara avui llegides i estudiades arreu del món jueu.

D'entre les figures més eminents de la cultura hebrea de tots els temps que emergiren a Catalunya durant l'època de Jaume I, cal assenyalar sobretot Mossé ben Nahman, mestre Mossé de Girona, autor d'un monumental *Comentari al Pentateuc*, escrit en una de les proses més memorables de tota la literatura hebrea medieval; el barceloní Salomó ben Adret, jurisconsult i talmudista de primera fila, de qui es conserven milers de dictàmens i a qui els reis catalans demanaren diverses vegades d'intervenir en temes judicials que implicaven jueus; els rossellonesos Menahem ha-Meïrí, de Perpinyà, de qui hom lloa sempre la seva tolerància religiosa, i Leví ben Abraham ben Hayim, de Vilafranca del Conflent, pensador que emprà agosarades al·legories en la interpretació de la Bíblia. El segle XIII és també el de l'arribada a Girona d'aquell corrent subterrani d'idees teosòfiques conegut amb el nom de Càbala, que havia sorgit en terres llenguadocianes. Entre els cabalistes gironins, Azriel es destaca per la seva capacitat d'introduir novetats en idees que concerneixen l'especulació filosòfica i la contemplació mística.

Malgrat les gestes guerreres i els tripijocs amorosos, Jaume I tingué temps encara de convocar i de presidir la famosa disputa religiosa de Barcelona de l'any 1263 entre mestre Mossé de Girona i fra Pau Cristià. Les cròniques diuen que hi va intervenir activament i que fins i tot va remunerar els esforços de Mossé de Girona per haver fet una defensa del judaisme tan magnífica, tot anant errat...

Eduard Feliu

Societat Catalana d'Estudis Hebraics

L'exploració de la terra a Catalunya

Aquest tema ha suscitat molt poc l'interès dels historiadors, més atents als problemes de l'ordenació feudal que al de la producció. De tota manera, encara que no es vulgui envair l'espai de les relacions entre senyors i pagesos, és innegable que aquestes relacions incideixen fortament en l'àmbit de la producció agrària.

Des del punt de vista de l'organització de l'espai agrari i de la producció, a les dues Catalunyes (Vella i Nova) que tradicionalment es distingeixen se n'ha d'afegir una tercera, la Catalunya de muntanya, caracteritzada pel predomini de la ramaderia i la possessió de la terra en alou comunal. A l'època de Jaume I, l'agricultura europea esgota els espais agraris, però això no es pot dir de Catalunya, on hi havia encara molts espais per conrear a la Catalunya Nova, als quals s'afegiren les terres conquerides a Mallorca i València. Tanmateix, s'observa un fort arrelament de la gent a la terra, fet que explica que els territoris poc ocupats coincideixin amb les zones superpoblades, on els pagesos accepten l'entrada en servitud a canvi de l'obtenció de masos. Del conreu de la terra (costums, productes, instrumental), poca cosa se'n pot dir en l'època de Jaume I a partir d'evidències documentals: se n'ha de parlar per analogia o pels escassos indicis arqueològics. Una mica més ben documentada està l'organització de la família pagesa, les seves dificultats i les seves possibilitats de creixement, així com la seva relació amb els mercats. Finalment, el creixement del mercat i l'enduriment dels contractes agraris mostren, sens dubte,

l'augment de la població, però també una innegable millora de la productivitat agrària.

Gaspar Felin

Universitat de Barcelona i
Institut d'Estudis Catalans

The Elaboration of Law and the Seigneurial Regime in the Reign of Jaume I

The era of King Jaume I is one of great expansion of the agrarian space, not only because of his conquests of Valencia and Majorca but in the development and extension of more intensive methods of arranging labor and working the land. The earlier centuries are also described in terms of expansion, but what differentiates the thirteenth century is the increasingly well-defined nature of land tenure, agrarian contracts and the ties between lord and peasant. The paper looks at legal theory, practices and implications, especially in light of recent scholarship on the career of Pere Albert and the formation and implications of his treatise on feudal law, the *Commemoracions*. The paper also considers the eleventh through thirteenth centuries in terms of the formation of feudal society. The eleventh and twelfth centuries are usually considered as the periods of formation of feudalism and seen in terms of a process ("feudalization"), while the thirteenth and later centuries are regarded as possessing a more institutionalized form of feudalism, now a system rather than a rapidly changing social evolution or revolution.

Paul Freedman

Yale University

Gérone au temps de Jacques Ier

Ce grand XIIIe siècle catalan est aussi celui de Jacques Ier (1213-1276) : s'appuyant sur un réseau de villes épiscopales important, le monarque a pu mener à bien sa politique d'expansion péninsulaire et maritime. Jusqu'à présent, l'historiographie a fait une place de choix à Barcelone, mais a négligé Gérone, qui tout en étant « cap de bisbat », n'est pas encore devenue « clau del regne ». La documentation royale conservée dans les archives géronaises est peu importante : les premiers privilèges politiques en faveur de la ville sont à porter au crédit des prédécesseurs de Jacques Ier. L'acte fondateur de la vie municipale à celui de son successeur. Tout se passe comme si Gérone avait été négligée par Jacques Ier au profit de Barcelone, qui reçoit au milieu du XIIIe siècle les instruments de son autonomie politique. Mais une série de faits montrent que la cité épiscopale qui est aussi de juridiction royale profite du mouvement général du temps : la croissance de la ville déjà amorcée au siècle précédent se traduit par la création de nouveaux quartiers autour des murailles anciennes, mais aussi par la mise en place de structures hospitalières et charitables (la Pia Almoines créée en 1228) qui prennent en charge les laissés pour compte de la croissance. C'est aussi le moment de l'installation des premiers ordres mendiants dans les quartiers périphériques, notamment au Mercadal. Le mouvement économique s'appuie non seulement sur la transformation des produits agricoles, au Mercadal précisément, mais aussi sur les débuts d'un artisanat du cuir, vite complété par celui du textile. Mais les marchands sont actifs et profitent des échanges avec les régions

voisines, notamment languedociennes. Dotée d'un marchand hebdomadaire ancien, la cité obtient très vite des foires qui animent le commerce. Emergent très vite autour du droit (notariat public), mais aussi du commerce, quelques familles importantes qui devaient jouer un rôle éminent dans la vie politique au siècle suivant : les Sant Marti, Tayala, Sitjar, Renall...

Mais ce grand élan devait être momentanément arrêté en 1285 lors du siège de la ville par les troupes du roi de France. Ainsi domine avec Gérone l'impression d'une croissance trop tôt interrompue.

Christian Guilleré
Université de Savoie

Une petite fille de l'empereur de Constantinople, reine d'Aragon. Identité et pouvoirs de Jolánta Árpád (1215-1251)

Cette princesse vient de Hongrie, *regnum* en pleine sacralisation dans les sources narratives hongroises hagiographiques de l'époque arpadienne mais resté pour les médiévaux catalans un pays exotique, terre d'installation des Magyars convertis et société longtemps multiethnique, multiculturelle et multiconfessionnelle. Née en 1216, Jolánta Árpád (*Yoles, Yole, Yolanda*) est donc la fille du roi de Hongrie André II (1205-1235). On sait qu'un auteur anonyme des *Gesta Hungarorum* au début du XIIIe siècle attribue la fondation de Buda à Attila et affirme que l'ancêtre de la dynastie royale hongroise, Arpad, descend d'Attila. La mère de Jolánta Árpád est par ailleurs Yolande de Courtenay, fille de Pierre I, l'empereur latin de Constantinople. Jolánta compte enfin dans sa lignée des saints-rois et parmi ses sœurs, la sainte princesse Élisabeth (1207-1231), canonisée en 1235. Jolánta part sur la route d'Aragon épouser à dix-neuf ans, à Barcelone le 8 septembre 1235, le jeune roi catalan Jaume I d'Aragon, union préparée avec le pape Grégoire IX, le comte Bernat de Hongrie et l'évêque de Gérone en 1234. L'étude permet d'entrer dans la vie privée du couple mais doit cerner davantage l'autorité royale par le biais d'une femme de pouvoir, de son image et de la représentation de ses pouvoirs de femme. Depuis les travaux de Ch. de Tourtoulon, de F. Oliver-Brachfeld, les collections documentales de P. Burns puis celles de Huici mises à jour par M. D. Cabanes, l'*Itinerari de Jaume I* de J. Miret i Sans, qui ne cite Violant que dix-neuf fois, réédité en 2007, comme la grande chronique du *Llibre dels feits*, révisée par J. Bruguera et M. T. Ferrer i Mallo, on connaît peu de documents sur Violant de Hongrie dans les archives de la couronne d'Aragon à part des documents matrimoniaux, testamentaires, comptables, d'hommages, d'itinéraires ou d'étapes de conquêtes de Jaume I. En arrivant en Catalogne-Aragon, Violant est-elle en mesure de cultiver elle-même son exceptionnelle identité lignagère et fonder sur celle-ci ses liens et réseaux de relations, donc une partie de ses pouvoirs ? Peut-on approcher dans les sources cette jeune dame hongroise pour elle-même, ou seulement dans la mouvance de la grande figure du XIIIe siècle qu'est son époux Jaume I et parce qu'elle est mère des rois catalans Pere II d'Aragon, Jaume II de Mallorca et de la reine Violant, épouse d'Alfonse X de Castille ? Promettant d'apporter une dot importante en argent et or et des droits sur le comté flamand et des territoires de Nemours et de Bourgogne, la nouvelle comtesse de Barcelone-reine d'Aragon est par donation *propter nupcias* dame de la seigneurie de Montpellier, baronne d'Omeladès et vicomtesse de Millau. Mais que retenir de ses déplacements administratifs et familiaux, de ses relations familiales et à la cour, du fait qu'elle accompagne Jaume I dans ses conquêtes, notamment celle difficile du royaume de

Valence, et du fait qu'elle ajoute bientôt à ses titres celui de reine de Majorque en 1229, de Valence en 1239, de comtesse d'Urgell en 1231 ? Le Roussillon et la Cerdagne qui lui ont été donnés en « chambre » ou garantie de dot, même si elle n'a jamais joui de la souveraineté effective sur ces deux comtés, lui rapportent divers revenus dont ceux de l'aljama des Juifs de Perpignan. Un bailli ou procureur y administre ses domaines pour elle. Un parchemin du 20 février 1241, transcrit par Ramon Sarobe Huesca, concerne la gestion domestique et les dépenses vestimentaires de Violant qui signe une quittance en latin à Gérone en faveur de l'acheteur à crédit de ses vêtements royaux et de ceux des gens de sa Casa, ce qui permet de repérer des membres de son hôtel. Peu après avoir fait son testament à Osca le 4 des ides d'octobre 1251, Violant de Hongrie meurt, relativement jeune pour l'époque, et la même année que l'Infant Ferrán, le plus jeune de ses fils. En 1251, que pouvait-elle savoir de l'invasion de la Hongrie par les Mongols dix ans auparavant, en 1241 ? Ensuite, par une archive de la Confrérie des Pareurs ou Tosserands en drap de Saint-Jacques de Perpignan, publiée dans un *Mémoire* de Fossa puis éditée en 1874 par Bernard Alart, archiviste du département des Pyrénées-Orientales, on sait que quelques mois avant sa disparition, Violant est l'auteur d'une charte datée de Collioure du 16 des calendes d'avril 1250 (17 mars 1251). Ce document clôture son règne en contraignant les Juifs de Perpinyà à vivre désormais dans le Call du Puig de la ville : elle applique une des décisions du concile de Latran IV de 1215 tout en faisant usage de ses droits souverains.

Claire Ponsich

Université de Pau et des pays de l'Adour, Lamop Paris I- Sorbonne

Jaume I, una valoració del regnat

El propòsit d'aquesta ponència és estimar la importància que Jaume I i el seu regnat van tenir en la història de Catalunya, en concret, i en la de la Corona d'Aragó (i, dins d'ella, els Països Catalans), en general. Atesa la quantitat de textos que s'han escrit sobre el rei el Conqueridor i les valoracions una mica diferents que n'han expressat els historiadors dels diferents territoris de la Corona i de fora d'ella, en aquesta ponència es partirà d'una panoràmica que podríem anomenar «estat de Corona el 1213», als inicis del regnat, quan Jaume va succeir el seu pare, Pere I el Catòlic. Per fer-nos entendre millor, considerarem per separat i successivament la situació interior i les relacions exteriors. Després farem el mateix; és a dir, mostrarem una panoràmica de l'estat de la Corona el 1276 a la mort de Jaume I, seixanta-tres anys després, la qual dividirem també en situació interior i relacions exteriors. La valoració del regnat sortirà, en primera instància, de la comparació entre totes dues panoràmiques; després parlarem de l'estima o opinió (expressada tradicionalment per historiadors i erudits) que catalans, mallorquins, valencians i castellans han tingut de Jaume I, i acabarem amb una reflexió sobre l'actitud dels historiadors actuals envers la persona del rei el Conqueridor i la commemoració de les seves «gestes».

Josep M. Salrach

Universitat Pompeu Fabra

La vida quotidiana i l'espai domèstic al segle XIII

La vida de cada dia està formada per infinitat de detalls que sovint escapen a l'historiador. Cal cercar aquests detalls arreu de les fonts històriques i compondre després el quadre de la vida. Evidentment, no ho podrem abastar tot, però intentarem apropar-nos a la vida dels homes i les dones que van viure a Catalunya a l'època de Jaume I per mitjà d'exemples concrets. No ens aturarem a analitzar institucions o fets polítics; ens mourem en la «petita història», que ens permet entrar en les entranyes de la societat. El que farem en la nostra història és multiplicar els protagonistes i els temes, de manera que per mitjà de persones corrents i de temes quotidians puguem establir un diàleg fluid amb les dones i els homes del passat.

Hem dividit la presentació en dues parts: en la primera part parlarem dels escenaris de la vida que donen forma, calor i color a l'existència de cada dia, especialment la casa i els objectes quotidians; i ens endinsarem en la vida sedentària de cada dia i en la mobilitat del que ens va precedir fa vuit-cents anys. La segona part la dedicarem a fer una aproximació a les relacions humanes per mitjà de l'estudi de les estructures familiars, ja que la família és la cèl·lula bàsica de la societat medieval, i parlarem de matrimoni, de concubinatge i de moral sexual.

La història de la vida quotidiana gaudeix de la particularitat de l'individu, però la vida de cada persona també reflecteix l'esperit d'una època i d'una col·lectivitat determinada. La història dels fets quotidians ens permet veure la humanitat des d'una òptica més propera, més "humana".

Teresa Vinyoles Vidal

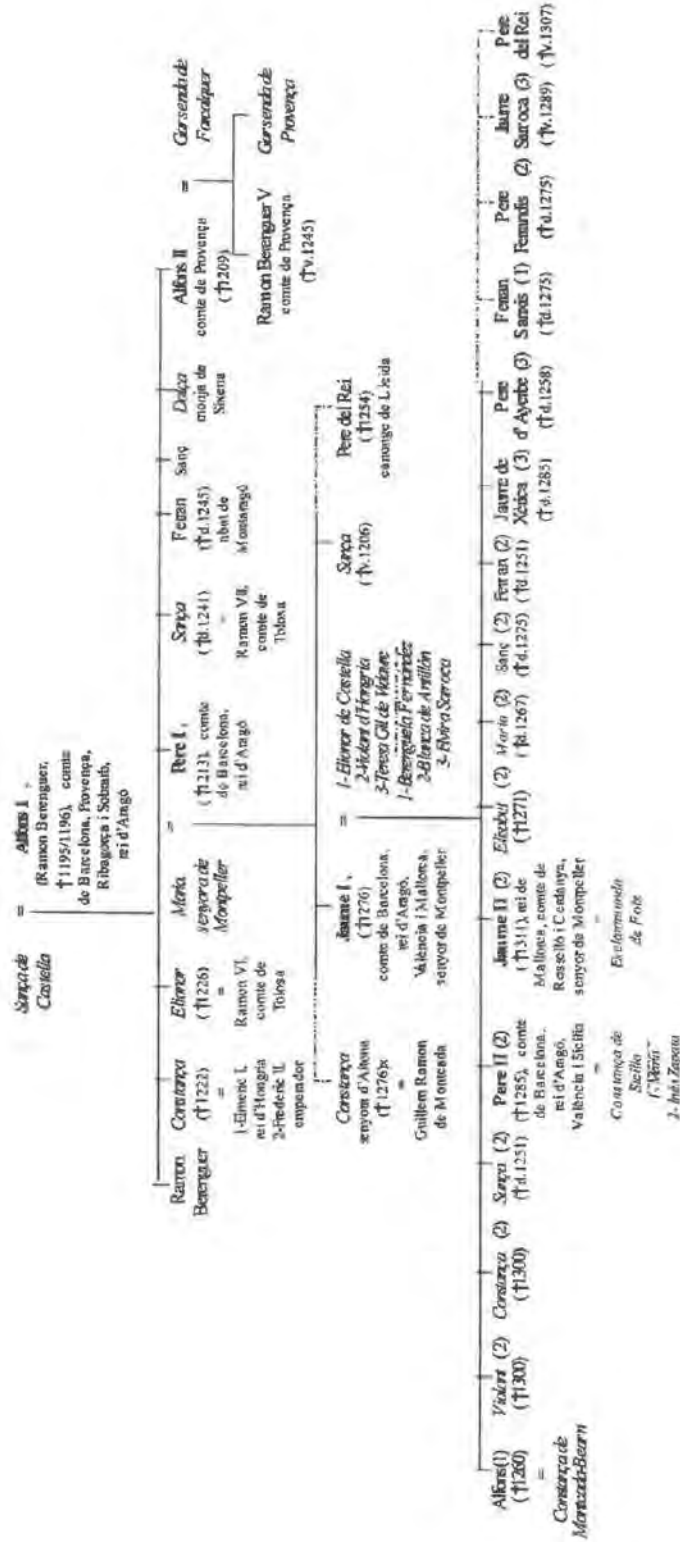
Universitat de Barcelona

Quadre genealògic

Quadre genealògic dels ascendents i descendents immediats de Jaume I
Esther Redondo

Mapes

L'articulació territorial a Catalunya en temps de Jaume I

Camins, fires i mercats de Catalunya a la Baixa Edat Mitjana.

Mapa publicat a: *Atlas d'història de Catalunya* : dirigit per Jesús Mestre i Victor Hurtado, Barcelona Edicions 62, 1995, p. 104.

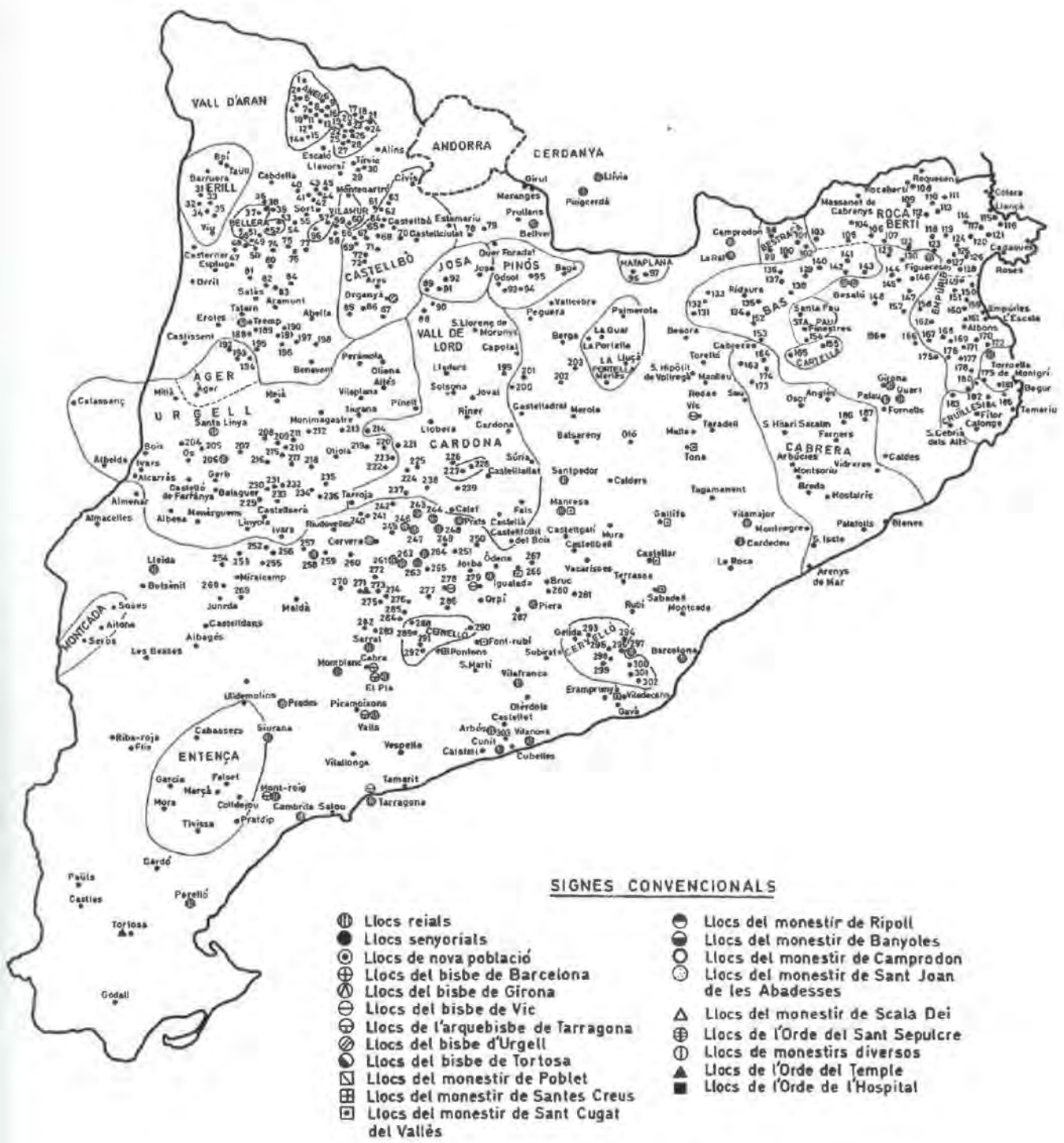

Llocs reials i senyoriais de Catalunya en temps de Jaume I
(exclosos els comtats del Rosselló i la Cerdanya)

M. Mercè Costa, Assaig cartogràfic sobre la Catalunya de Jaume I, a Jaime I y su época, X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, vol. 3-5, 1982, p. 463-483.

LLOCS REIALS I SENYORIALS

1. Aiguà	53. Anca	105. Albanya	154. Sant Anís	204. Tartarou	254. Sòdamon
2. Gú	54. Estac	106. Sant Llorenç de la Muga	155. Granollers de Rocacorba	205. Avellaner	255. Colmes
3. Borçà	55. Enriny	107. Terrades	156. Cornellà de Terri	206. Llorenç	256. Castellnou de Seana
4. Sorpe	56. Torrafort	108. Cantallops	157. Vilademuls	207. Camarasa	257. Anglèsola
5. Isabarro	57. Vilamur	109. Campmany	158. Calabuig	208. Albe	258. Vilagrassa
6. Corbi	58. Fruita	110. Sant Climent Escocbes	159. Armentera	209. Rubió	259. Tàrraga
7. València d'Aneu	59. Soriguera	111. Eabó	160. Montiró	210. Montsonís	260. Granyanella
8. Unarre	60. Rubió	112. Masarac	161. Vilademai	211. Artesa de Segre	261. Sant Aniol
9. Gavàs	61. Santa Creu	113. Mollet	162. Camallera	212. Vilves	262. Fallerós
10. Son	62. Albet	114. Vilajuiga	163. Santa Maria de Coró	213. Pons	263. La Panadella
11. Esterri d'Aneu	63. Solanell	115. Santa Creu	164. Fruit	214. Vilanova de l'Aguda	264. Montmauou
12. Jou	64. Les Rives	116. Selva de Mar	165. Hostoles	215. Foradada	265. Argencola
13. Escalarre	65. Turbials	117. Pau	166. Cervià	216. Cubells	266. Castellolí
14. Espoi	66. Vis-rubia	118. Cabanes	167. Sant Jordi Desvalls	217. Montclar	267. La Guàrdia
15. Eriús	67. Gúls	119. Fesalada	168. Colomers	218. Domsell	268. Torrograssa
16. Burgo	68. Omsovall	120. Pedret	169. Jafre	219. Ribelles	269. Puiggròs
17. Lladorre	69. Solana	121. Falas-saverdera	170. Belcairé	220. Sanuja	270. Guimerà
18. Boida	70. Vilamitjana	122. Llerja	171. Verges	221. Lloberola	271. Vallfogona
19. Ebanon	71. Berçà	123. Vilabertran	172. Ullà	222. Taltell	272. Montoliu
20. Lladrés	72. Ipaén	124. Vilanova de la Muga	173. Tavertet	223. Bloca	273. Albió
21. Ginestàrre	73. Treinyell	125. Vila-sacra	174. Rupit	224. L'Aguda	274. Llorac
22. Nas	74. Montcorbès	126. Castelló d'Empúries	175. Púbol	225. Pontanet	275. Savallà
23. Alnet	75. Femmes	127. El Par	176. Póixà	226. Ardevol	276. Santa Coloma de Queralt
24. Esterri de Cardós	76. Gerri de la Sal	128. Castelló d'Empúries	177. Parlavà	227. Pinós	277. Aguiló
25. Bonestarrre	77. Baén	129. Casteils	178. Ullastret	228. Vallmanya	278. Toms
26. Casfórt	78. Arséguet	130. Fortià	179. Palau-astor	229. Beltrunet	279. Montbau
27. Surri	79. Torzu	131. Llaés	180. Peratallada	230. Montgal	280. Pierola
28. Ribera de Cardós	80. Montzar	132. Milany	181. Pala	231. Bataball	281. Esparraguera
29. Glorieta	81. Toralla	133. La Pinya	182. Vulpellac	232. Pradell	282. Forès
30. Burg	82. Segur	134. Sant Privat	183. Cruïlles	233. Almenara	283. Rocafort
31. Irjo	83. Claverol	135. La Pinya	184. Torrent	234. Les Puelles	284. Les Piles
32. Gotarta	84. Hortonoda	136. Castellar	185. Regencós	235. Puigverd	285. Guimons
33. Erill Castell	85. Sallent	137. Sant Joan les Ponts	186. Brunyola	236. Iborra	286. Miralles
34. Malpàs	86. Montanissell	138. Begudà	187. Saltja	237. Castellfollit de Rubregós	287. Cabrens
35. Castellans	87. Coll de Nargó	139. Montagut	188. Vilamitjana	238. Castellfollit de Rubregós	288. Pontils
36. Molinos	88. Alinyà	140. Torbellà	189. Suferranya	239. La Molinosa	289. Santa Perpètua
37. Ovetx	89. Oseira	141. Buda	190. Basturs	240. Ribet	290. Vilademàgim
38. Astell	90. Alina	142. Lligorà	191. Figuerola	241. Sedó	291. Quercó
39. Mont-ros	91. La Vansa	143. Maià	192. Mur	242. La Masranya	292. Montagut
40. Llesau	92. Fórnols	144. Navia	193. Guàrdia	243. Puigalt	293. Castellví de Rosanes
41. Altron	93. Espà	145. Ordís	194. Llimiana	244. Guàrdia Pineda	294. Valldorçà
42. Oip	94. Saldes	146. Borrassà	195. Aranda	245. Montfalcó	295. La Falma
43. Surp	95. Gisclareny	147. Pontós	196. Conques	246. Estarç	296. Palljà
44. Rialb	96. Mataplana	148. Espanellà	197. Iozas	247. Gàver	297. Molins de Rei
45. Rodès	97. Gombren	149. Vilamacolum	198. Escarri	248. Sant Martí Segúciolen	298. Carvelló
46. Santa Coloma	98. Beget	150. Torroella de Fluvià	199. Corrà	249. Veciana	299. Valltrana
47. Pinyana	99. Bestracà	151. Sant Pere Pescador	200. Montmajor	250. Rubió	300. Sant Vicenç dels Horts
48. Cadolla	100. Oix	152. Joanetes	201. Montclar	251. Copons	301. Santa Coloma de Cervelló
49. Bellera	101. Talaià	153. Fulgars	202. Casseres	252. Utxalva	302. Sant Boi
50. Senterada	102. Riú		203. Gironella	253. Palau d'Anglèsola	303. Roccrepsa
51. Antist	103. Bassagoda				
52. Brezuí	104. Carbonils				

Les vegueries de Catalunya durant el regnat de Jaume I

M. Mercè Costa, Assaig cartogràfic sobre la Catalunya de Jaume I, a Jaume I y su época, X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, vol. 3-5, 1982, p. 463-483.

Jaume I a través de les cròniques

Selecció de M. T. Ferrer i Mallol

Retrat de Jaume I segons el cronista Bernat Desclot

"Aquest rei en Jacme d'Aragó fo lo pus bell hom del món; que ell era major que altre hom un palm, e era molt bé format e complit de tots sos membres, que ell havia molt gran cara e vermella, e flamenca, e el nas llong e ben dret e gran boca e ben feita e grans dents, belles e blanques, que semblaven perles, e els ulls vairs, e bells cabells rossos, semblants de fil d'aur, e grans espatlles, e llong cors e delgat, e els braces grossos e ben feits, e belles mans, e llongs dits, e les cuixes grosses e les cames llongues e dretes e grosses per llur mesura e els peus llongs e ben feits e gint causans. E fo molt ardit e prous de ses armes, e forts, e valent, e llarg de donar, e agradable a tota gent e molt misericordiós; e hac tot son cor e tota sa volentat de guerrejar ab sarraïns"¹

El rei explica el seu naixement

"Nostre pare, lo rei En Pere, no volia veser nostra mare, la reina. E esdevenc-se que una vegada lo rei, nostre pare, fo en Llates, e la reina, nostra mare, fo en Miravalls. E venc al rei un ric hom, per nom En Guillem d'Alcalà, e pregà'l tant, que el féu venir a Miravalls, on era la reina, nostra mare. E aquella nit que abdós foren a Miravalls volc nostre Senyor que Nós fóssem engenrats. E quan la reina, nostra mare, se sentí prenys, entrà-se'n a Montpesller. E aquí volc nostre Senyor que fos lo nostre naiximent en casa d'aquells de Tornamira, la vespra de nostra Dona Sancta Maria Candeler. E nostra mare, sempre que nós fom nats, envià'ns a Sancta Maria, e portaren-nos en los braces; e deïen matines en l'església de nostra Dona e, tantost con nós meseren pel portal, cantaren *Te Deum laudamus*. E no sabien los clergues que nós deguéssim entrar allí, mas entram quan cantaven aquell càntic. E puis llevaren-nos a Sent Fermí, E, quan aquells qui ens portaven entraren per l'església de Sent Fermí, cantaven *Benedictus Dominus Deus Israel*. E, quan nos tornaren a la casa de nostra mare, fo ella molt alegre d'aquestes prenòstiques que ens eren esdevengudes. E féu fer dotze candeles, totes d'un pes e d'una granea, e féu-les encendre totes ensems, e a cada una mes sengles noms dels apòstols, e promès a nostre Senyor que aquella que pus duraria, que aquell nom hauriem nós. E durà més la de sent Jacme bé tres dits de través que les altres. E per açò e per la gràcia de Déu havem nós nom En Jacme"²

¹ Ferran Soldevila, *Les quatre grans cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot*, a cura de J. Massot. Revisió filològica de Jordi Bruguera. Revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2008, cap. XII, p. 68.

² Ferran Soldevila, *Les quatre grans cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume*, a cura de J. Massot. Revisió filològica de Jordi Bruguera. Revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2007, cap. 5, p. 52-53.

La infància a Montsó

"E puis, passat açò [la mort del rei Pere el Catòlic a la batalla de Muret el 1213], demanaren-nos nostres naturals, e guerrejaren ab franceses e ab aquella terra que ells tenien, ço és a saber, Don Nuno Sánxeç e En Guillem de Cardona, pare d'En Ramon Folc. E part la guerra que ells faeren de Narbona e d'altres llocs, enviaren missatge a l'apostoli Innocent tercer, que ell presés consell e destrenyés En Simon de Montfort per vet o per altra manera, que cobrassen nós, qui érem llur senyor natural, que no hi havia pus fill de nostre pare, de lleial conjugí, si nós no. E aquest apostoli, papa Innocent, fo el mellor apostoli, que de la saó que faem aquest llibre en cent anys passats no hac tan bo apostoli en l'Església de Roma. Cor ell era bon clergue en los sabers que tanyen a apostoli de saber, e havia sen natural, e dels sabers del món havia gran partida. E envià tan forts cartes e tan forts missatgers al comte Simon, que ell hac a atorgar que ens retria a nostres hòmens. E aduixeren-nos los franceses entrò a Narbona. E a Narbona eixiren gran partida dels nobles de Catalunya e dels ciutadans e reberen-nos. E nós podíem haver llaora sis anys e tres meses. E hagren acord, quan foren en Catalunya, qui ens nodriria. E acordaren-se tots que ens nodrís lo mestre del Temple en Montsó. E son nom d'aquell mestre era En Guillem de Montredon, qui era natural d'Osona e Mestre del Temple en Aragó e en Catalunya.

...E el mestre llevà'ns a Montsó, e esteguem aquí dos anys e mig a un tinent. E tota la renda que nostre pare havia en Aragó e en Catalunya era empenyorada tro als jueus e als sarraïns; e encara les honors, que eren set-centes cavalleries en aquell temps; e nostre pare, lo rey Don Pedro, havia-les totes donades e venudes de cent trenta enfora. E no havíem a un dia, quan nós entram en Montsó, què menjar: si era la terra destroïda e empenyorada!"³

El primer casament del rei

"E... parlà'ns matrimoni la reina Dona Berenguera, mare del rei Don Ferrando, de sa sor d'ella, que havia nom Dona Lionor. E eren abdues filles del rei Don Alfonso...

E nós haguem per muller la reina Dona Lionor per consell de nostres hòmens, que ens consellaven que pus nostre pare no havia pus fill sinó nós, que prenguéssem muller estan jove, per ço car ells havien gran regard de nostra vida per raó de malauties o de metzines que ens donassen, e que en totes guises volien que hereu romangués de nós per tal que el regne no eixís de la natura; per ço quan lo comte Don Sanxo, fill del comte de Barchinona, e don Ferrando, qui era nostre oncle e fo fill del rei Don Anfós, entenien cascú d'ells que fossen reis, que ja hi havien punyat en nostra ninea, quan nós érem en Montsó. E per aquella temor consellaren-nos que nós que prenguéssem per muller la filla del rei n'Anfós de Castella. E açò consellà N'Eiximèn Cornell e en Guillem de Cervera, qui eren majors consellers nostres, e en Guillem de Montcada, qui morí a Mallorca, e d'altres qui a nós no membren. E prenguem-la per muller a Àgreda [6 de febrer de 1221]. E fo la nostra cavalleria en Sancta Maria de l'Horta, de Tarassona, que, oïda la missa de Sent Esperit, nos cenyim l'espasa que prenguem de sobre l'altar. E podíem llaora haver dotze anys complits e entràvem en lo tretze, sí que un any estiguem ab ella que no podíem fer ço que els hòmens han a fer ab sa muller, car no havíem l'edat"⁴

³ Ibidem, cap. 10, p. 61-63.

⁴ Ibidem, caps. 17-19, p. 74-76.

La separació de la reina Elionor i el jurament del seu fill com a hereu

..."ell [el rei] ha un fill de sa muller, però partit s'és d'ella per manament de l'apostoli; e ha manat jurar aquest fill a sa terra d'Aragó e a Lleida"⁵.

El casament amb Violant d'Hongria

"Nós no havem muller e parlen-nos la filla del rei d'Hongria e del duc d'Ostalic [Àustria], e parlaho l'apostoli; e nós havem haüda filla de rei dels pus honrats del món e, jassia que ens vullen donar la filla del duc d'Ostalic, ab més haver no la pendrem, que més amam la filla del rei d'Hongria. Que, quan nós no valíem tant [abans de la conquesta de Mallorca], nos donaren la filla del rei de Castella, Don Alfonso; ben és raó que ara, quan valem més, que prengam filla de rei"⁶.

La noct

"E nós, pel treball que havíem sofert, e car a Déu plaïa, venc-nos algun destemprament. E isquem-nos de Xàtiva e venguem-nos en Algezira per trametre vianda a l'infant e a sa companya. E aquí pujàns e cresc-nos la malaltia; enaixí que, gràcies a nostre Senyor Jesucrist, en nostra bona e plena memòria nos confessam moltes vegades de bisbes e de preicadors e de frares menors ab gran contrició de nostres pecats e ab grans llàgremes. E depuis nós, purgats dels pecats mundanals per raó de la confessió damunt dita, ab gran pagament reebem lo cors de nostre Senyor Déus Jesucrist".

E tot açò fait, veem-nos ésser agreujat per raó de la dita malaltia, trametem missatge a l'infant Pere, fill nostre, que ell personalment vingués a nós a Algezira...

E, quan l'endemà, lo dit fill nostre fo ab nós, e oïm nostra missa. E, oïda la missa, nós, en presència d'ell e dels rics hòmens e dels cavallers e dels ciutadans, dixem-li les paraules dejús dites: primerament, en qual manera nostre Senyor nos havia honrat en aquest segle e especialment sobre nostres enemics; e en qual manera nostre Senyor nos havia fait regnar al seu serviï pus de seixanta anys, més que no era en memòria, ne trobava hom que negun rei, de David o de Salamó ençà, hagués tant regnat e que amàs sancta Església; e en qual manera havíem haüda amor e dilecció generalment de tota nostra gent, e con nós érem honrat ab ell. E tot açò regoneixíem que ens era vengut de nostre Senyor Jesucrist e car nós, per la major partida, nos érem esforçat de seguir la sua carrera e els seus manaments. E ell que degués pendre exemple de nós quant açò, que era via de bé; e que així mateix li prendria, ell complent e faent açò.

E puis faem manament a ell e el pregam que degués amar e honrar l'infant En Jacme, fill nostre, qui era frare seu de part de pare e de mare e al qual nós havíem dada ja certa heretat, en guisa que

⁵ Ibidem, cap. 140, p. 231. El papa havia anul·lat el matrimoni pel parentiu proper dels esposos, a petició de Jaume I.

⁶ Ibidem, caps. 130, p. 221.

ab ell no havia en res a contendre. E que, pus donàvem l'heretat major e de tot l'honrament, que se'n tengués per pagat; e així, que li era pus lleu de fer. E, encara, que l'infant En Jacme, fill nostre, l'amaria e l'obeiria en ço que fer degués, així con a frare major. E, encara, tot açò dit en presència de tot lo consell, comanam a ell lo bisbe d'Osca, lo qual nós haviem nodrit e feit nodrir d'infantea a ençà, e el qual per nós era pujat a l'honrat benefici de bisbalia e era estat canceller de nostra cort entrò al dia d'ui, e el qual degués amar e honrar per honrament e per esguardament de nós. E après comanam-li lo sagristà de Lleida, frare del dit bisbe d'Osca, e l'ardiaca d'Urgell e tots los altres savis de nostra cort e, generalment tota nostra companya...

... e, si nós moriem en aquell enemig en Algezira, que el bisbe d'Osca e l'altra companya que ab nós era nos soterrassen a Sancta Maria d'Algezira o a Sancta Maria de València, segons que nós haviem ja manat. E pregam al dit infant En Pere que, la guerra passada, que ell nos faés portar si moríssem, a Sancta Maria de Poblet, on nós érem ja lleixats.

E totes estes paraules dites, l'infant damunt dit, així con fill obedient a pare, reebé los nostres manaments dessús dits e els precés, així con a bons e a vertaders, e promès-nos complir tot açò damunt dit. E abans que ell de nós se partís, en presència d'ell e de tots aquells qui a les paraules dessús dites eren estats, en honor de Déu e de la sua beneita Mare, que a nós en aquest segle molt d'honrament e d'ajuda nos havia feit, e en remissió de nostres pecats, e en presència de tots los rics hòmens e dels cavallers e dels ciutadans, renunciem en poder del dit fill nostre, l'infant En Pere, lo qual hereter lleixam a tots nostres regnes e a tota nostra terra. E vestim-nos l'hàbit de Cistell [Císter] e ens faem monge d'aquell orde. E el dit fill nostre, per complir lo manament que nós li haviem feit, pres comiat de nós, e tots los rics hòmens e els cavallers, ab grans plors e ab grans llàgremes; e tornà-se'n en Xàtiva per establir la frontera.

E a en tant, per alguns dies, con nós haguésssem en cor d'anar a Poblet e de servir la Mare de Déu en aquell llogar de Poblet e fóssem ja partits d'Algezira e fóssem en València, a nós cregué la malaltia. E plac a nostre Senyor que no complíssem lo dit viatge que fer volièm.

E aquí en València, en l'any de mil dos-cents setanta-sis, sexto kalendas augusti, lo noble En Jacme, per la gràcia de Déu rei d'Aragó e de Mallorca e de València, comte de Barcelona e d'Urgell e senyor de Montpeller, passà d'aquest segle"⁷.

⁷ Ibidem, caps. 560-566, p. 523-528.

Institut
d'Estudis
Catalans

Amb el patrocini de:

Generalitat
de Catalunya
**Departament
de Política Territorial
i Obres Públiques**